

۱۳۹۲

به نام خدا

سازوکار نظارت مردم بر دولت در جمهوری اسلامی ایران

به وسیله ی :

سعید رحمانی

پایان نامه

ارائه شده به معاونت تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی از فعالیتهای

تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته ی :

حقوق عمومی

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی و تصویب شده توسط کمیته پایان نامه : با درجه خوب

دکتر نادر مردانی ، استادیار بخش حقوق بین الملل (رئیس کمیته).....

دکتر محمد امامی ، دانشیار بخش حقوق عمومی.....

دکتر فرهاد قاسمی ، استادیار بخش علوم سیاسی.....

۱۳۸۶ / ۱۱ / ۲۵

کمیته تخصصی
ارزیابی پایان نامه ها

آبانماه ۱۳۸۵

۱۳۸۵

سپاسگزاری

با استعانت از خداوند متعال، در پایان نگارش این پایان نامه بر خود لازم می‌دانم که قبل از هر چیز از زحمات بی شائبه استاد ارجمند و فرهیخته جناب آقای دکتر نادر مردانی که به عنوان استاد محترم راهنما، عنایت لازم را مبذول داشته‌اند و با راهنماییهای پر ارزش و گرانبهای خود در تمام مراحل این نوشتار یار و یاور صدیق اینجانب بوده‌اند، کمال تقدیر و تشکر را ابراز دارم. همچنین از اساتید ارجمند و فرهیخته جناب آقای دکتر محمد امامی، جناب آقای دکتر فرهاد قاسمی که در دروان تحصیل اینجانب در دوره کارشناسی ارشد در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه شیراز متحمل زحمات فراوانی گردیده و به عنوان اساتید محترم مشاور در ارائه این نوشتار اینجانب را از ارشادات ارزنده خود بهره مند ساخته‌اند، سپاسگزاری نمایم.

تقدیم به :

دستان گرم پدر

و

چشمان پر مهر مادرم

همچنین برادران و خواهرانم

که شکوفایی مرا به انتظار نشستند

چکیده

ساز و کار نظارت مردم بر دولت در جمهوری اسلامی ایران

بوسیله

سعید رحمانی

در نظام‌های مختلف راهکار های مشخصی برای رسیدگی به عملکرد دولت و نظارت بر آن پیش بینی شده است. پیش فرض این قسم نظارت، پذیرش حکومت‌های مردم سالار است. در حکومت‌های مستبد و غیر دموکراتیک، نظارت مردمی معنا ندارد. سازوکارهای نظارت مردم بر دولت عمدتاً در قوا نین اساسی کشورها پیش‌بینی گردیده است، منتها در همه نظام‌ها به یک شکل اعمال نمی‌گردد. در ایران، نظارت مردم بر دولت به عنوان یکی از اقسام نظارت همگانی، مورد تاکید قانون‌گذار اساسی در اصل هشتم می‌باشد. باین وجود، سازوکارهای نظارت مردم بر دولت به نوعی مغفول مانده و بدرستی تبیین نگردیده است. اهمیت موضوع و کمبود تحقیقات جامع در خصوص این نوع نظارت، این انگیزه را در بنده ایجاد نمود تا در قالب نوشتار حاضر، به بررسی و تبیین ابعاد حقوقی و شرعی این موضوع از حیث اثر بخشی یا ناکارا بودن این قواعد در حد توان بپردازیم. بطور کلی نظارت مردم بر دولت از طریق تشکیل احزاب و جمعیت‌ها، انجمن‌های نظارتی و تبلیغی، آزادی بیان مطبوعات، رسانه‌های گروهی، تظاهرات و اجتماعات قانونی و انتخابات صورت می‌گیرد. تحلیل و ارزیابی این سازوکارها می‌تواند ما را در ارزشیابی عملکرد دولتمردان و جلوگیری از انحرافات آنها و همچنین تضمین سلامت جامعه، یاری سازد. بر این اساس لازم می‌باشد این سازوکارها مورد ارزشیابی و تحلیل واقع شوند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه .....
۵	فصل اول : تبیین مبانی متکی بر مفاهیم .....
۶	مبحث اول : تبیین مفاهیم کلیدی نظارت .....
۶	گفتار اول : تعریف لغوی و اصطلاحی نظارت .....
۶	بند اول : تعریف لغوی نظارت .....
۸	بند دوم : بررسی اصطلاحی مفهوم نظارت .....
۸	۱- نظارت در سایر علوم .....
۹	۲- نظارت در علم حقوق .....
۹	۱-۲- مفاهیم اساسی حقوق عمومی .....
۱۱	الف: مفهوم اقتدار .....
۱۱	ب: اصل قانونی بودن .....
۱۲	ج: مفهوم مسئولیت .....
۱۳	۲-۲- نظارت در حقوق عمومی .....
۱۴	بند سوم : عناصر نظارت .....
۱۵	گفتار دوم : مفهوم نظارت همگانی .....
۱۵	بند اول : اهمیت نظارت همگانی .....

عنوان	صفحه
بند دوم : موضوع نظارت همگانی	۱۶
۱- نظارت ا اطلاعاتی (استطلاعی)	۱۷
۲- نظارت استصوابی	۱۸
بند سوم : انواع نظارت همگانی	۱۸
۱- نظارت دولتی	۱۸
۲- نظارت مردمی	۱۹
۱-۲- نظارت دولت بر مردم	۲۰
۲-۲- نظارت مردم بر مردم	۲۱
۳-۲- نظارت مردم بر دولت	۲۱
مبحث دوم : تبیین مبانی حقوقی و شرعی نظارت مردم بر دولت	۲۲
گفتار اول: مبانی شرعی نظارت مردم بر دولت	۲۲
بند اول : نظارت در دین اسلام	۲۲
بند دوم : سیره و روش زمامداران صدر اسلام	۲۳
بند سوم : نصیحت زمامداران، امر به معروف ونهی از منکر	۲۶
بند چهارم : آرمان جامعه نمونه	۲۸
گفتار دوم : مبانی حقوقی نظارت مردم بر دولت	۲۹
بند اول: پیشینه مرد سالاری در ایران	۲۹
۱- مفهوم دموکراسی	۳۰
۲- مبانی دموکراسی	۳۲

عنوان	صفحه
بند دوم : دولت پاسخگو.....	۳۳
۱-دولت قانونمند.....	۳۴
۲-دولت مسئول.....	۳۵
۱-۲-مسئولیت سیاسی دولت.....	۳۵
۲-۲-مسئولیت مدنی دولت.....	۳۷
بند سوم: ارتقای کارایی نظام سیاسی.....	۳۸
فصل دوم: بررسی مسأله نظارت مردم بر دولت در شرع مقدس اسلام.....	۴۰
تمهید.....	۴۱
مبحث اول: امر به معروف و نهی از منکر و نهاد حسبه.....	۴۲
گفتاراول: تبیین جایگاه نظارتی امر به معروف و نهی از منکر در اسلام.....	۴۲
۴۲ بنداول: مفهوم لغوی واصطلاحی معروف و منکر.....	۴۲
بند دوم: امر به معروف و نهی از منکر در اسلام.....	۴۳
۱-قرآن.....	۴۴
الف: تشویق افراد به امر به معروف و نهی از منکر.....	۴۴
ب: عبرت آثار نامطلوب ترک امر به معروف و نهی از منکر.....	۴۴
ج: وجوب امر به معروف و نهی از منکر برای مسلمانان.....	۴۵
د: امر به معروف و نهی از منکر به عنوان خصلت مسلمانان.....	۴۵
۲-سنت (احادیث و روایات).....	۴۶

عنوان

صفحه

بند سوم : شرایط تحقق وجوب امر به معروف ونهی ازمنکر	۴۶
۱- علم به معروف و منکر	۴۷
۲- وجود زمینه تأثیر انکار	۴۷
۳- ارتکاب منکرواصراربرادامه آن	۴۸
۴- عدم وجوه مفسده	۴۸
بندچهارم : مراحل امر به معروف و نهی از منکر	۴۹
۱-مراتب تذکاری	۴۹
۲-مرتبه عملی	۵۰
بند پنجم : امر و نهی حاکمان و صاحب منصبان	۵۰
گفتاردوم: دایره حسیه چشم بیداروناظر جامع اسلامی	۵۲
بنداول: مفهوم وتاریخچه حسیه	۵۲
بنددوم: سازماندهی حسیه در حقوق اسلامی	۵۴
مبحث دوم : ابزارهای نظارتی مردم بردولت دردین اسلام	۵۵
گفتاراول: اهداف اجتماعی حکومت اسلامی	۵۵
بنداول: بیان اهداف	۵۵
۱- آزادی مردم ازرقیت و عبودیت دیگران	۵۵
۲- ساختن جامعه‌ای بر مبنای تقواو پرهیزگاری	۵۶

عنوان	صفحه
۳- اصل مسئولیت پذیری زمامداران.....	۵۷
۴- ایجاد قسط و برقراری عدالت.....	۵۸
بند دوم: مشروعیت دولت دینی	۵۹
۱- مفهوم مشروعیت با تأکید بر مبانی وملاک های آن	۵۹
۲- مشروعیت الهی و مردمی	۶۱
گفتار دوم: اقسام حکومت‌ها از نظر مشروعیت و وظایف نظارتی مردم در قبال هریک از آنها	۶۳
بند اول : وظایف نظارتی مردم در قبال حکومت‌های عادل.....	۶۳
۱- تعریف حکومت عدل	۶۳
۲- وظایف مردم.....	۶۳
۱-۲- تأسیس	۶۳
۲-۲- وفاداری نسبت به حکومت	۶۴
۳-۲- اطاعت از حاکم اسلامی	۶۶
۴-۲- اصلاح مستمر با تأکید بر امر به معروف و نهی از منکر	۶۷
۵-۲- نصیح دولت	۶۸
بند دوم: وظایف نظارتی مردم در قبال حکومت‌های جائر	۶۹
۱- تعریف و مشخصات	۶۹
۲- وظایف نظارتی مردم	۷۰
۱-۲- محبت نداشتن و تبری	۷۰
۲-۲- اجتناب و پرهیز	۷۰

عنوان	صفحه
۲-۳- عدم اطاعت و پیروی	۷۱
۲-۴- سرپیچی، اعتراض، مقاومت و عزل	۷۱
فصل سوم: ابزارهای نظارت مردم بردولت.....	۷۳
مبحث اول: راهکار قانون اساسی در زمینه نظارت مردم بردولت.....	۷۴
گفتا راول: قانون اساسی و مسأله مهار قدرت	۷۴
بند اول: نظارت همگانی و متقابل در قانون اساسی (اصل هشتم)	۷۴
بند دوم: مسئولیت دولت در برابر مردم در قانون اساسی	۷۵
بند سوم: معنای دولت در اصل هشتم قانون اساسی	۷۷
گفتار دوم: نهادهای نظارتی پیش‌بینی شده در قانون اساسی جهت نظارت مردم بردولت	۷۸
بند اول: انتخاب حاکمان سیاسی و شرکت در تصمیم‌گیریهای اساسی	۷۹
۱- انتخاب رهبر بوسیله مجلس خبرگان و نظارت مردم بر آن	۸۱
۲- نقش نظارتی مردم در انتخابات رئیس‌جمهور	۸۲
۳- انتخاب نمایندگان مجلس	۸۳
۱-۳- نظارت از طریق پخش مشروح مذاکرات مجلس.....	۸۳
۲-۳- علنی بودن مذاکرات و حضور در مجلس	۸۴
۳-۳- از طریق کمیسیون اصل نودم قانون اساسی	۸۵
۴- انتخابات شوراهای اسلامی شهر و روستا	۸۶
بند دوم: ادورای و مقطعی نمودن مناصب سیاسی	۸۷

عنوان

صفحه

مبحث دوم: نظارت بر دولت از طریق نهاد های مدنی	۸۸
گفتار اول: جامعه مدنی و اقسام نهادهای مدنی موجود در آن	۸۸
بند اول: جامعه مدنی	۸۸
بند دوم: نهاد های مدنی	۸۹
گفتار دوم: بررسی نقش مطبوعات در فرآیند نظارت مردم بر دولت	۹۱
بند اول: اهمیت و موقعیت نقش نظارتی مطبوعات	۹۱
۱- تعریف مطبوعات	۹۲
۲- رسالت مطبوعات	۹۳
۳- شرایط تأسیس مطبوعات	۹۴
بند دوم: حقوق مطبوعات	۹۵
۱- آزادی	۹۵
۲- حق انتقاد سازنده	۹۶
۳- حق اطلاع رسانی	۹۶
۴- حق تألیف و انتشار	۹۶
بند سوم: حدود آزادی مطبوعات و مواضع حقوقی آن	۹۷
۱- مصادیق اخلاص به مبانی اسلام و احکام اسلامی	۹۹
۲- مصادیق اخلاص به حقوق عمومی و خصوصی	۹۹
۳- نظارت بر مطبوعات	۱۰۰

بند چهارم : تحلیلی بر عملکرد مطبوعات در فرآیند نظارت مردم بر دولت از بعد از انقلاب

تاکنون ۱۰۱

گفتار سوم : مطالبه حقوق نظارتی مردم از طریق رسانه های گروهی (ارتباط جمعی) ۱۰۵

بند اول: اهمیت رسانه های گروهی از بعد نظارت بر دولت ۱۰۵

بند دوم : رسانه های گروهی در قوانین ۱۰۶

۱- رسانه های گروهی در قانون اساسی ۱۰۶

۲- رسانه های جمعی در قوانین عادی ۱۰۷

بند سوم : خط مشی کلی صدا و سیما در ارتباط با نظارت مردم بر دولت ۱۰۸

۱- صدا و سیما و مسأله نظارت همگانی ۱۱۰

۲- ارزیابی عملکرد فعلی صدا و سیما در رابطه با مقوله نظارت مردم بر دولت ۱۱۱

گفتار چهارم : نظارت مردم بر از طریق نهادهای اجتماعی (اجتماعات و راهپیمایی ها) ۱۱۲

بند اول: اهمیت اجتماعات مردمی ۱۱۲

بند دوم: راهپیمایی و تظاهرات و مسأله امر به معروف و نهی از منکر ۱۱۳

بند سوم : نظام حقوقی اجتماعات و راهپیمایی ها ۱۱۴

۱- اجتماعات مخل به نظم ۱۱۶

۲- خودداری از حمل اسلحه در اجتماعات ۱۱۶

بند چهارم: مطالبه حقوق نظارتی مردم از طریق اجتماعات گروهی در ایران ۱۱۷

بند پنجم : اعتصاب ۱۱۹

بند ششم : مخالفان سیاسی (اپوزیسیون) ۱۲۰

عنوان	صفحه
گفتار پنجم : نظارت مردم بردولت از طریق احزاب و انجمن‌ها	۱۲۱
بند اول: احزاب و انجمن‌ها	۱۲۱
۱- اهمیت و تعریف	۱۲۱
۲- تعریف قانونی حزب	۱۲۲
۳- احزاب در قانون اساسی	۱۲۳
بند دوم: نحوه تشکیل و تأسیس احزاب	۱۲۴
بند سوم : حدود آزادی احزاب	۱۲۵
بند چهارم: مقایسه نقش نظارتی احزاب با سایر انجمن‌ها و جمعیت‌ها	۱۲۶
۱- انجمن صنفی	۱۲۶
۲- انجمن های اسلامی و دینی	۱۲۶
بند چهارم: کارکرد احزاب در پیشبرد و نظارت مردمی	۱۲۷
۱- سابقه احزاب در ایران	۱۲۷
۲- تحلیل نهایی از نقش احزاب	۱۲۹
نتیجه گیری و ارائه پیشنهادات	۱۳۱
منابع و ماخذ	۱۳۴

چکیده و عنوان انگلیسی

مقدمه

اول نامه با نام یزدان که او آفریده است مارازخاک

امروزه در نظام های سیاسی دنیا با اهرم های گوناگون و تأسیس نهاد های مختلف، به کنترل قدرت سیاسی پرداخته اند. در مقوله نظارت مردم بر دولت، مساله جلوگیری از تمرکز قدرت و ریشه کن کردن استبداد نهفته می باشد. به وجود آوردن نظام های دموکراتیک و تفکیک قوا، تأسیس پارلمان و احزاب سیاسی، اعطای حق مقاومت و اعتراض به مردم در برابر حاکمان، عزل دولتمردان و... همگی برای رسیدن به این مقصد است.

در نظام اسلامی مسئولیت افراد از مسئولیت دولت جدا نیست. کسانی که در جامعه از قدرت سیاسی برخوردارند، احتمال انحراف آنها از مسیر حق و عدالت و همچنین سوء استفاده از قدرت وجود دارد. از آنجا که مردم عضو ذینفع در جامعه هستند، نتیجه نیک و بد اعمال و رفتار دولتمردان مستقیماً متوجه آنها می شود. بر همین اساس در حوزه های حکومتی، سیاسی و مدیریتی هر چه مسئولان دارای وظایف سنگینی باشند، نظارت بالاتر و دقیق تری را می طلبند، زیرا خطای بزرگان نیز بزرگ است. نظارت مردم بر دولت، مختص نظام های مردم سالار می باشد. زیرا در این حکومت ها مسئولان بوسیله مردم انتخاب می شوند، در نتیجه باید در مقابل آنها پاسخگو باشند. تردیدی نیست که کارهای انجام شده ی همه مسئولان، مدیران و کارکنان در هر جای از سلسله مراتب اداری و در سراسر کشور و در هر مقامی که کار می کنند باید ارزشیابی شود. این چنین ارزشیابی از درون سازمان های اداری و از راه سازمان های ویژه در این زمینه، مانند بازرسی های درونی هر وزارت خانه و مؤسسه عمومی مستقل، بازرسی کل کشور و کمیسیون اصل نودم قانون اساسی شدنی است. ولی ارزشیابی مهم تر باید از سوی مردم یا حکومت شوندگان تحقق یابد. این چنین ارزشیابی و نظارتی از سوی مردم شدنی نیست مگر اینکه، فضای سیاسی و اداری امکان دهد تا مردم از طریق مجاری

آزاد جهت انتقاد از قبیل احزاب و رسانه‌های گروهی بتوانند آزادانه و در چارچوب قوانین از سازمان‌های اداری و مسئولان ارزشیابی کرده و نظرهای انتقادی‌شان را مطرح سازند، بدون اینکه از پیامد آنچه نوشته یا گفته‌اند، هراسناک شوند. قانون اساسی ایران متأثر از آموزه‌های دینی و اسلامی در اصل هشتم، دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر را وظیفه همگانی و متقابل بر عهده مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت دانسته است. بر این مبنا وظیفه و حق نظارت مردم از یک طرف و پاسخگو بودن دولت مورد تأکید قانون‌گذار اساسی بوده است.

متأسفانه، علیرغم اهمیت این موضوع، اصل هشتم قانون اساسی مورد بی‌مهری واقع شده و علیرغم واگذار کردن شرایط و حدود و کیفیت این نوع نظارت به قانون، تا کنون این اصل جدی گرفته نشده و راهکارهای اجرایی جهت نظارت مردم بر دولت، تصویب و اجرا نگردیده است.

وجود این شرایط، نگارنده را بر آن داشت تا در این زمینه تحقیق نموده و ضمن بررسی نکات ضعف و قوت این ساز و کارها، در حد توان علمی و گنجایش بحث، پیشنهادات لازم را جهت تجدید نظر در آنها ارائه نماید. درباره ساز و کار نظارت مردم بر دولت در حقوق اساسی ایران، کتاب خاصی که بطور مستقیم به موضوع اشاره کرده باشد یافت نمی‌شود. در این زمینه کتاب‌های مربوط به حقوق اساسی در قسمت کلیات بطور اختصار در زمینه نظارت همگانی و متقابل مردم و دولت بر یکدیگر بحث‌هایی نموده‌اند که هیچکدام از آنها جامع و مانع نمی‌باشد. شایان توجه است که منظور از دولت در این فرآیند، قوه مجریه نمی‌باشد، بلکه همه ارکان حاکمیت که در برگیرنده سه قوه می‌باشد، مورد نظر ماست. با توجه به اینکه طبق قانون اساسی، نهادها و بنیادهای سیاسی در جامعه می‌بایست بر اساس موازین اسلامی تشکیل گردند، تبیین ساز و کار نظارت مردم بر دولت در شرع مقدس اسلام که از مصادیق امر به معروف و نهی از منکر می‌باشد، مورد توجه واقع گردیده

است. هدف از این پژوهش شناسایی و تحلیل ساز و کارهای نظارت مردم بر دولت و تحلیل حقوقی آنها می‌باشد. روشن نبودن مفهوم دقیق این نوع نظارت و همچنین عدم تدوین راهکارهای اجرایی مناسب و گاهاً اجرای توأم با برداشتهای شخصی، ضرورت تحقیق و بررسی موضوع را بیشتر آشکار می‌سازد. برای تدوین این رساله اکثر کتابهایی که پیرامون امر به معروف و نهی از منکر وحسب و نظارت مردمی نگاشته شده، مطالعه گردیده‌اند.

سؤال اصلی این تحقیق عبارت است از: مکانیزم‌های موجود جهت نظارت مردم بر دولت

کدامند و از چه عملکردهای حقوقی برخوردارند؟

سئوالات فرعی دیگری نیز در این خصوص قابل طرح است. به عنوان مثال:

۱- ابزارهای نظارت مردم در شرع مقدس اسلام کدامند؟

۲- نهادهای مدنی و فرهنگی و اجتماعی در جمهوری اسلامی چگونه بر کار دولت نظارت

۱

می‌نمایند؟ آیا از کارایی لازم برخوردارند؟

روش پژوهش در این پایان نامه بر مبنای روش های کتابخانه‌ای و فیش برداری بوده است که در کنار آن از راهنمایی‌های اساتید محترم راهنما و مشاور نیز برخوردار بوده‌ام.

ماحصل این تحقیق ما را با انواع نهادهای نظارتی موجود در نظام حقوقی ایران و همچنین ضعف‌های نظارتی موجود آشنا می‌سازد. در این پژوهش ضمن سه فصل به تحلیل و ارزیابی موضوع پرداخته شده است. در فصل اول این رساله، ضمن تبیین مفاهیم کلیدی نظارت، مفهوم لغوی واصطلاحی نظارت، عناصر نظارت، اقسام نظارت‌های موجود در اصل هشتم قانون اساسی، مفهوم لغوی و اصطلاح معروف و منکر و عناصر موثر در شناخت آنها مورد بحث قرار گرفته است. در ادامه این فصل، تبیین مبانی حقوقی و شرعی نظارت مردم بر دولت به منظور فهم و درک بیشتر این سازوکارها، ارزیابی گردیده‌اند در فصل دوم ضمن بررسی اهداف و آرمان‌های حکومت الهی، خصوصاً

الگوی ارائه شده توسط پیامبر (ص) و امامان معصوم، وظایف نظارتی مردم در قبال حکومت‌های عادل و جائز، تحلیل گردیده‌اند. در فصل سوم، ابتدا نهادهای نظارتی موجود در قانون اساسی در زمینه نظارت مردم بر دولت از قبیل انتخاب نمایندگان مجلس و شوراها بررسی گردیده‌است. در ادامه ضمن تعریف جامعه مدنی و نهادهای موجود در آن، این نهادها به تفکیک مورد بررسی واقع شده‌است. ضعف سیستم‌های نظارتی موجود در کنار ارائه پیشنهادات و نتیجه‌گیری حاصل نهایی این تحقیق است. امیدوارم این گام کوچک مورد قبول اساتید و خوانندگان محترم قرارگیرد.

تا چه قبول افتد و چه در نظر آید

فصل اول:

تبیین مبانی متکی بر مفاهیم

مبحث اول : تبیین مفاهیم کلیدی نظارت

قبل از بررسی سازوکارهای حقوقی موجود جهت نظارت مردم بر دولت لازم است مفهوم نظارت به تفصیل بررسی شود تا زمینه جهت شناخت ساز و کار نظارت مردم بر دولت و تحلیل آن آماده گردد. در این راستا بررسی لغوی و اصطلاحی مفهوم نظارت از جنبه های مختلف آورده شده است . همچنین پس از ذکر عناصر نظارت و بررسی ویژگی های مشترک نظارت در انواع نظارت ها ، اقسام نظارت های موجود در اصل هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مورد اشاره قرار خواهند گرفت . در پایان بررسی مفهوم لغوی و اصطلاحی معروف و منکر و عناصر موثر در شناخت معروف و منکر و کاربرد و نتایج حاصله از تحقق امر به معروف و نهی از منکر مورد بحث قرار گرفته که نتایج حاصله واجد کاربرد عملی است .

گفتار اول : تعریف لغوی و اصطلاحی نظارت

در این مبحث مفهوم واژه نظارت از نظر لغوی مورد توجه قرار گرفته است :

بند اول : تعریف لغوی نظارت

« نظارت » از ماده « نظر » است که برای آن معانی مختلفی ارائه شده است . علامه دهخدا در کتاب وزین لغت نامه (جلد چهارده) ذیل واژه مذکور آن را به نگرستن در چیزی با تأمل ، چشم انداختن ، حکومت کردن بین مردم و فیصله دادن دعاوی ایشان ، یاری دادن و مدد کردن و نیز به معنای چشم ، بصر ، دیده ، فکر ، دقت ، تأمل ، تدبیر ، خیال ، وهم و اعتراض آورده است . مرحوم دهخدا ناظر را به معنای نظر کننده ، نگرنده ، نگاه کننده ، بیننده ، شاهد و کنایه از جاسوسی ، دیده بان و نگاهبان مطرح نموده و در نهایت « نظارت » را به معنای نظر